

MUSIQI SƏNƏTI

UOT 786.2.087.4

Naibə Məqsud qızı Şahməmmədova
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Respublikasının Əməkdar müəllimi
Azərbaycan Milli Konservatoriyası
AZ 1073, Bakı ş., Ələsgər Ələkbərov 7
E-mail: rovsan998800@gmail.com

AZƏRBAYCAN BƏSTƏKARLARININ NİZAMI GƏNCƏVİNİN SÖZLƏRİNƏ YAZILMIŞ VOKAL ƏSƏRLƏRİNDƏ FORTEPIANO MÜŞAYİƏTİNİN ROLU

Açar sözlər: *bəstəkar, Nizami Gəncəvi, romans, müşayiət, intonasiya*

XII əsrdə yaşamış görkəmli söz ustası Nizami Gəncəvinin zəngin yaradıcılıq irsi daima Nizamişünas tədqiqatçıların, poeziya sevrələrin, musiqişünas və bəstəkarların diqqət mərkəzində olmuşdur. Poemalarının axıcı poetik dili, qəzəllərinin musiqi ritminə uyğunluğu bəstəkarların diqqətini cəlb etmiş və nəticədə iri və kiçikhəcmli musiqi əsərlərinin yaranmasına səbəb olmuşdur. Məqalədə Azərbaycan bəstəkarlarının vokal-instrumental əsərlərində lad-məqam xüsusiyyətləri ilə yanaşa, həmin əsərlərin fortepiano müşayiətinə nəzər salınır.

Н.М.Шахмамедова

РОЛЬ ФОРТЕПИАННОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ В ВОКАЛЬНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ КОМПОЗИТОРОВ, НАПИСАННЫХ НА СЛОВА НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ

Ключевые слова: *композитор, Низами Гянджеви, романс, сопровождение, интонация*

Богатое творческое наследие Низами Гянджеви, выдающегося мастера слова, жившего в XII веке, всегда было в центре внимания исследователей Низамишунаса, любителей поэзии, музыковедов и композиторов. Свободный поэтический язык его стихов и гармония его газелей с ритмом музыки привлекли внимание композиторов и, как следствие, привели к созданию больших и малых музыкальных произведений. В статье рассматриваются вокально-инструментальные

произведения азербайджанских композиторов, а также фортепианное сопровождение этих произведений.

N.M.Shahmamedova

THE ROLE OF PIANO ACCOMPANIMENT IN THE VOCAL WORKS OF AZERBAIJANI COMPOSERS WRITTEN TO THE WORDS OF NIZAMI GANJAVI

Key words: composer, Nizami Ganjavi, romance, accompaniment, intonation

The wealthy creative heritage of Nizami Ganjavi, an outstanding master of words who lived in the XII century, has always been in the focus of attention of Nizamishunas researchers, poetry lovers, musicologists and composers. The fluent poetic language of his poems and the harmony of his ghazal-romance with the rhythm of the music attracted the attention of composers and, as a result, led to the creation of large and small pieces of music. The article deals with the vocal and instrumental works of Azerbaijani composers, as well as the piano accompaniment of these works.

Dahi Azərbaycan şairi, filosofu Nizami Gəncəvinin söz yaradıcılığı ilə bağlı bir çox tədqiqatçılar araşdırmalar aparmış, şairin yaradıcılığına xas özünəməxsus xüsusiyyətlərini üzə çıxarmışlar. Görkəmli şairin yaradıcılığı, poeziyası və şəxsiyyətiindən ilham alan Azərbaycan bəstəkarları Nizami Gəncəvinin "Xəmsə"sinə daxil olan poemaları əsasında müxtəlif janrlı əsərlər bəstələmişlər. Bu janrların sırasına musiqili səhnə əsərlər, simfoniya, simfonik poemalar, kantatalar, vokal-instrumental, instrumental və kamera-vokal əsərlər daxildir.

Qeyd etmək ki, N.Gəncəvinin yaradıcılığına bəstəkarların müraciət etməsinə XX əsrin 40-cı illərindən rast gəlmək olur. Məlum olduğu kimi, 1939-cu il, mayın 3-də Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Soveti Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 800 illik yubileyini keçirmək haqqında qərar çıxarır. Bütün yaradıcı insanlar kimi, bəstəkarlar da bu işə böyük həvəslə qoşulur. [1]

N.Gəncəvinin anadan olmasının 800 illik yubileyinin qeyd olunması ilə əlaqədar bəstəkarlar şüirin söz yaradıcılığına müraciət edirlər və ilk növbədə görkəmli bəstəkar, dirijor, publisist və ictimai xadim Əfrasiyab Bədəlbəyli adını qeyd etmək lazımdır. Bununla əlaqədar Ə.Bədəlbəyli 1939-cu ildə 5 pərdəli, 6 şəkilli "Nizami" operasını bəstələmişdir. 1939-cu il dekabrın 13-də operanın I pərdəsini Bakı Filarmoniyasının simfonik orkestrinin müşayiətilə Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrının artistləri göstərmişlər. Operanın premyerası 1948-ci

il dekabrın 12-də Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrında olub. Beləliklə, Nizami obrazı ilk dəfə opera səhnəsində yaradılmışdır. Operanın librettosu bəstəkarın iştirakı ilə Məmməd Səid Ordubadının "Qılınc və qələm" romanı əsasında yazılmışdır.

Operada yer alan Nizami Gəncəvinin qəsidəsi əsasında bəstələnmiş Nizaminin ariyası xüsusi ilə diqqəti cəlb edir. Bu ariyanı melodik xətti bəstəkar bayatı-qacar intonasiyası üzərində başlayır. Əsərdə şüştər və seğah intonasiyalarına yönəlmələr özünü büruzə verir. Eyni zamanda əsər boyu dəyişməz faktura özünü göstərir. Bundan əlavə dinamiklik, aqoqik artikuliyalı çalarlar oxunaqlılıq üzə çıxmasına şərait yaradır. Fortepiano müşayiəti demək olar ki, bütün əsər boyu dəyişməz qalır. Melodik cümlələrin ifadəli səslənməsi müşayiətdə növbələşən registr səslənmələrinə əsaslanır.

NİZAMININ ARIYASI

Andante Əfrasiyab Bədəlbəyli

Canto

PIANO

Ma-nam

ol şo-hi-mə an-ni ki, fə-zı-la-yım ö-yan-

Nizami Gəncəvi mövzusu hər zaman bəstəkarlarımızın diqqət mərkəzində olub. Qara Qarayevin qeyd etdiyi kimi "Nizaminin misraları son dərəcə melodikliyi, bədii obrazları, dramaturji əsası və mövzuları olduqca plastikliyi və təsirliyi seçilir, sanki onlar musiqidə öz ifadələrini tapıb" [2].

Dahi Azərbaycan bəstəkarı və musiqişünası Ü.Hacıbəyli 1941-ci ildə dahi Azərbaycan şairi N.Gəncəvinin anadan olmasının 800 illiyi münasibəti ilə «Sənsiz» və «Sevgili canan» qəzəl-romanslarını bəstələmişdir. «Sənsiz» qəzəl-romansı fortepianonun instrumental girişi ilə başlayır. Burada harmonik faktura üstünlük təşkil etsə də melodik və harmonik çalarların davamlı olaraq bir-birini əvəz etməsinə, eyni zamanda polifonik elementlərin istifadəsinə rast gəlinir. bütün bunlar hamısı əsərin təsir gücünü daha da artmasına səbəb olur.

Qəzəl-romans zabul intonasiyası üzərindədir və bu əsərdə seğah məqamına məxsus əraq şikəsteyi-fars pərdələrinə istinad olunur. Əsərdə səsli polifonik elementlərlə yanaşı Azərbaycan xalq musiqisinə xas burdon tipli və həmçinin aşiq musiqisi səslənmələri özünü büruzə verir. Eyni zamanda hər iki əlin partiyasında səslənən ostinatolu səslənmələr və sağ əlin partiyasında bu ostinatoluqla yanaşı yuxarı səsdə axıcı melodiyanın verilməsi və əsərin bəzi hissələrində vokal partiya ilə unisonluq təşkil etməsinin də şahidi ola bilərik.

SƏNSİZ

Allegro moderato Üzeyir Hacıbəyli

Allegro moderato

f *mf* *p*

p *simile*

Hər ge-cəm ol - du ka-dər, qüs - sa, fa-la - kot sən - siz.

Hər ge cəm ol - du ka-dər, qüs - sa fa-la -

Dahi Ü.Hacıbəylinin digər qəzəl-romansı «Sevgili canan»dır. Əsər mürrəkkəb üç hissəli quruluşdadır. Əsərdə zabul, şur, şüştər intonasiyaları ardıcıl olaraq bir-birini əvəz edir. Qəzəl-romans fortepianonun instrumental girişi ilə başlayır. Burada re şüştər məqamının yarım və tam kadans pərdələrinə məxsus notlar bir növ əsərin punktir ritmini yaradır. Eyni zamanda bəstəkar bu hissədə səsli polifonik elementlərdən istifadə etmişdir. Əsərin fakturasında akkordlu səslənmələr ilə yanaşı unison səslənmələrə də rast gəlinir. Şüştər intonasiyalar üzərində yuxarı və aşağı istiqamətdə səslənən melodik motivlər özünəməxsusluğu ilə seçilir. Qəzəl-romansda kulminasiyaya doğru hərəkətdə pianodan forteyə bir canlanma müşahidə olunur. Bu zaman fortepiano partiyasında təkrarlanan cümlələr gərginliyi daha da artırır və əsərin kulminasiyasında həm akkordlu fakturaya, həm də vokal partiya ilə birlikdə unison səslənmələrə rast gəlik ki, bu da əsərin emosional vəziyyətinin gərginləşməsinə xidmət edir.

SEVGİLİ CANAN

Üzeyir Hacıbəyli

Allegro moderato

Canto

Allegro moderato

Piano *mf*

Hüs - nün gö - zal a - yət - lə - ri, ey sev - gi - li - ca -

p

Onu da qeyd edək ki, həm «Sənsiz», həm də «Sevgili canan» qəzəl-romanslarının ilk ifaçısı Bülbül (Murtuza Məşədi Rza oğlu Məmmədov) olmuşdur.

N.Gəncəvinin anadan olmasının 800 illik yubileyi ərəfəsində Ü.Hacıbəyli ilə yanaşı bir çox Azərbaycan bəstəkarları məsələn Fikrət Əmirov «Gülüm»,

Şəfiqə Axundova «Nə gözəl», Adil Gəray Məmmədbəyli «Yar gəlmiş idi», Süleyman Ələsgarov «Sərvî xuramanım mənəm», Ədilə Hüseynzadə «Vəslin həvəsi», Ağabacı Rzayeva «Könlüm», Hacı Xanməmmədov «Surəti canan görünür», Cahangir Cahangirov «Gül cəmalın», Hökümə Nəcəfova «Yarım gəldi» şairin qəzəllərinə müraciət edərək təkrar olunmaz qəzəl-romanslar bəstələmişdirlər. Adlarını qeyd etdiyimiz bəstəkarların qəzəl-romansları məcmuə şəklində 1947-ci ildə bəstəkar Fikrət Əmirovun redaktorluğu ilə nəşr olunur və «Azərbaycan bəstəkarlarının Nizaminin qəzəllərinə yazdıqları nəغمə və romasnlar» adlanır.[3]

Ü.Hacıbəylinin qoyduğu ənənə sonradan layiqli şəkildə davam etdirilir. Belə ki, Azərbaycan bəstəkarları yalnız şairin 800 illik yubileyi ərəfəsində deyil, eyni zamanda sonrakı illərdə də şairin poetik dünyasına müraciət edərək qiymətli və yadda qalan musiqi əsərləri yaratmışlar. Buna misal olaraq şairin 840 illik yubileyi münasibəti ilə bəstəkarlardan Sevdə İbrahimovanın «Tez gəl», şairin 850 illik yubileyi ilə əlaqədar «Səninlədir canım mənəm», Ceyhun Allahverdiyevin «Nədəndir» və «Dilbər» qəzəl-romanslarının adlarını qeyd edə bilərik.

Bir faktı da qeyd edək ki, 1991-ci ildə ustad sənətkarın 850 illik yubileyi ölkədə mövcud olan siyasi, iqtisadi böhranla əlaqədar qeyd olunmamışdır. Lakin bəstəkarlar Ü.Hacıbəyli ənənələrini davam etdirərək müxtəlif janrlı əsərlər yaratmışdılar. Bu ərəfədə S.İbrahimovanın bəstələdiyi «Səninlədir canım mənəm» qəzəl-romansını qeyd edə bilərik. Bu əsərdə dahi şairin 5 beytlik qəzəlindən istifadə olunmuşdur. Əsərin qısa fortepiano girişi mahur intonasiasına əsaslanır və sonradan vokal partiyasının melodik xətti ilə davam etdirilir. Bəstəkar melodik xəttin səslənməsində melizmlərə xüsusi diqqət vermişdir. Muğam intonasiyalarına əsaslanan melodik xətt həzin, eyni zamanda axıcı fortepiano müşayiəti ilə səslənir. Əsərin kulminasiyasından əvvəl fortepiano ifasında kiçik interlüdiya səslənir və sanki əsərin kulminasiyasına hazırlıq özünü bürüzə verir. Burada sağ əlin partiyasındakı akkordlu səslənmələr sol əlin registr rəngarəngliyinə və dərin bas səslənmələrinə əsaslanır. Belə bir müşayiət əsərin kulminasiyasında da davam etdirilir.

Səninlədir canım mənəm

Nizami Gəncəvinin 850 illiyinə həsr olunur
(1991)

Musiqisi: S. İbrahimova

Sözləri: Nizami Gəncəvi

Andante



Beləliklə, onu qeyd edə bilərik ki, Azərbaycan mədəniyyəti və ədəbiyyatı daima diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu sahələrin tədqiqi və layiqli şəkildə dünyada təbliğ olunması şairlərin, bəstəkarların üzərinə düşən vəzifələrdəndir. Bu gün də dünya şöhrətli Azərbaycan şairi N.Gəncəvinin irsi öyrənilir, bəstəkarlarımız tərəfindən şairin söz xəzinəsinə müraciət olunaraq yeni-yeni əsərlər bəstəlenir. N.Gəncəvinin yubileylərinin qeyd olunduğu dövrü musiqisinin «Nizami dövrü» adlandırılması bəstəkarların şairin poetik dünyasına kütləvi şəkildə müraciət etməsi ilə əlaqələndirilə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayeva S.A. Nizamidə musiqi, musiqidə Nizami. Bakı: Nurlar, 2018, 360 s.
2. Q.Qarayev. Elmi-publisistik irsi. Bakı, 1988, s.126-128,
3. Qəniyeva A.A. Nizaminin musiqi dünyası. Dərs vəsaiti. Bakı, «Elm və təhsil», 2021, səh.150

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 30.09.2021

Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 01.10.2021

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 08.10.2021

Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:

sənətsünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor Nailə Rəhimbəyli

ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 sayılı qərarı ilə çap olunur.